

РАЗЛИКЕ У ДИМЕНЗИЈАМА ЛИЧНОСТИ НАСТАВНИКА У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ И НА УНИВЕРЗИТЕТУ

Апстракт

Рад се бави испитивањем разлика у степену изражености димензија личности између наставника у основној школи и на универзитету применом Клонингеровог модела биосоцијалног учења. Узорак истраживања је пригодан и чини га 146 испитаника (по 73 наставника запослених у основној школи или на факултету). За мерење димензија личности примењен је ТЦИ мултидимензионални инвентар личности (Cloninger et al., 1994). Резултати показују да постоји статистички значајна разлика између наставника у основној школи и на универзитету у следећим димензијама личности: Зависност од награде (RD), односно субскеале Сентименталност (RD1), Самоусмереност (SD), односно субскеала Одговорност насупрот Окривљавању других (SD1) и Предузимљивост насупрот Апатије (SD3) и Истрајност (P). Такође, утврђена је статистички значајна разлика између мушкараца и жена у односу на димензије: Потрага за новим (NS), односно субскеале Екстравагантност насупрот Уздржаности (NS3), Зависност од награде (RD), односно субскеала Сентименталност (RD1) и Приврженост (RD3) и Истрајност (P) као и да постоји статистички значајна разлика између испитаних наставника са одређеном дужином радног стажа у степену изражености субскеала Усклађеност према Неусклађености (SD5) и Принципијелност насупрот Користољубивости (C5). Добијени резултати имају практичне импликације у даљем упознавању личности наставника која је важна за успешности остваривања професионалног позива.

Кључне речи: димензије личности, наставници у основној школи/ на универзитету, Клонингеров модел биосоцијалног учења, темперамент, карактер.

THE DIFFERENCES IN THE PERSONALITY DIMENSIONS BETWEEN THE PRIMARY SCHOOL TEACHERS AND THE UNIVERSITY TEACHERS

Abstract

The study explored the differences between the primary school teachers and the university teachers using the Cloninger's seven-dimensional model of personality. The research was conducted on a sample of 146 examinees: primary school teachers (73) and university teachers (73). TCI Inventory (Cloninger et al., 1994) has been used. The results show that there is difference between primary school teachers and university teachers in the following personality dimensions: RD (Reward dependence) i.e. sub dimension RD1 (Sentimentality), SD (Self-Directedness), i.e. sub dimensions SD1 (Responsibility vs. Blaming) and SD3 (Resourcefulness vs. Inertia) & P (Persistence). Also there is a difference between males and females in the following dimensions: NS (Novelty seeking), i.e. NS 3 (Extravagance), RD (Reward dependence), i.e. RD1 (Sentimentality) and RD3 (Attachment) & P (Persistence). And finally it is confirmed the difference between the teachers with different working experience in relation to SD5 (Congruent Second Nature vs. Incongruent Habits) & C5 (Principles vs. Self-advantage). The results has its practical implications for better understanding of teachers' personality that is important for achieving their professional success.

Key words: personality dimensions, primary school/university teachers, Cloninger's seven-dimensional model of personality, temperament, character

УВОД

О важности улоге наставника у наставном процесу и развоју личности ученика говорили су бројни аутори. Гезелс и Џексон (Getzels and Jackson, 1963, према: Ђорђевић, 2008, стр. 842) указују да је личност наставника „значајна и одлучујућа, али истовремено и најкомпликованија варијабла у активностима и раду школе“. Већи број аутора, како истиче Стојиљковић, указује на повезаност наставникове образовне функције са његовом васпитном

улогом. Од наставника се очекује не само да има наставно-методичке компетенције већ и да буде спреман да пружи подршку ученицима у развоју личности. Није довољно да наставник само преноси знања, већ и да пробуди у ученицима жељу за сазнањем као и да их научи како треба да уче (Стојиљковић, 2014).

Наставник је носилац образовно-васпитног процеса који се сматра кључним не само за индивидуални развој ученика већ и за развој сваког друштва. Самим тим од велике важности је питање ефикасног обављања улоге наставника. Хавелка (према: Стојиљковић, 2014) истиче да ће на ефикасност рада наставника утицати његове способности, стручност али и мотивација и личност. Успешност наставника зависиће свакако од бројних спољашњих фактора (социо-економских стандарда непосредног радног окружења и шире социјалне средине) али и од унутрашњих фактора, односно особина личности самог наставника.

У раду сагледавамо личност наставника из угла Клонинџеровог модела који разликује димензије темперамента и карактера. Темперамент се заснива на генетским и неуробиолошким основама функционалне организације ЦНС-а. Карактер настају кроз процес социјалног учења али на наследним темпераменталним основама. Способност да се мисли о односима селфа и других представља основу развоја карактера као интернализоване репрезентације селфа и спољашњег света. И управо интеракције селф концепта и примарних емоција генеришу секундарне емоције, као на пример емпатију и понос. Може се рећи да развој карактера представља нелинеарну функцију темперамента, животних околности и догађаја, као и породичних и културолошких утицаја (Џамоња-Игњатовић, 1999).

Овакав начин поимања личности веома је интересантан за разумевање карактеристика личности наставника чија професија захтева интензивну интеракцију са другима (ученицима, родитељима, колегама). Са друге стране управо од овако дефинисаних карактеристика личности наставника зависи ефикасност образовног и васпитног рада.

Због чега смо поредили управо ове две групе испитаника? Иако се за наставнике у основној школи и на универзитету може рећи да се баве истом врстом посла (образовним радом), ипак постоје одређене разлике у њиховим радним улогама. Прва и основна разлика тиче се нивоа развоја ученика, њихових психолошких, физичких, физиолошких параметара који могу утицати на образовни процес: пажњу, ниво интелектуалне, социјалне и емотивне зрелости. Овим је детерминисан и начин рада наставника: количина пренетих информација, врста пренетог знања, методологија рада (Цветковић, 2009). Такође, док је циљ рада у основној школи интелектуални, емоционални, социјални развој детета у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима (према Закону о основама система образовања и васпитања, 2015, чл.4, ст. 1, тач 1.) наставници на универзитету за циљ имају преношење научних, стручних и уметничких знања и вештина као и сам развој науке (према Закону о високом образовању, чл. 3., ст. 1, тач 1.). Док наставници на универзитету раде са особама које су већ зреле, наставници у основној школи требало би да подрже развој личности ученика и њиховог система вредности. Имају утицај и на прилагођавање ђака школи зашта је важна отворена комуникација, одсуство конфликта и топлина. Важна је свакако и сарадња са породицом детета. Заједничке активности наставника, родитеља и ученика од великог су значаја за оптималан интелектуални и социоемоционални развој детета (Шевкушић и Милошевић, 2004).

И ток развоја каријере се разликује. Док су запослени у високом школству у обавези да објављују стручне радове, стичу академска звања и пролазе кроз изборни процес на сваких четири до пет година, у основној школи наставници углавном закључују стални радни однос (Цветковић, 2009). На универзитету важна је научно-истраживачка делатност наставника, односно њихове компетенције научника, уз које морају да поседују и компетенције педагога, док се ово не захтева од наставника основне школе.

Клонинџеров модел биосоцијалног учења

Роберт Клонинџер је 80-их година прошлог века развио биосоцијални модел личности који је користио за предвиђања подложности личности за психичка оболења. Критиковао је факторско-аналитички приступ сматрајући да се фенотипска структура личности може разликовати од своје биогенетске структуре, обзиром да је испољено понашање резултат и генетских и срединских утицаја (Џамоња-Игњатовић, 1999).

Разликује следеће димензије темперамента (Џамоња-Игњатовић, 1999; Хаџи Пешић, 2003; Смедеревац и Митровић, 2006):

- **Избегавање казне** (Harm avoidance – HA) која обухвата четири димензије нижег реда:
 - Песимизам насупротив Неинхибираном оптимизму (HA 1- Anticipatory worry)
 - Страх од неизвесности (HA 2 - Fear of uncertainty)
 - Страх од људи (HA 3 - Shyness with strangers)
 - Замор насупротив Полету (HA 4 - Fatigability and asthenia)

Избегавање казне или Избегавање повреда (како се још ова димензија личности преводи) повезано је са реаговањем на непријатне стимулусе и води ка понашању у коме се пасивно избегава кажњавање. Особе са високим скором су опрезне, брижне, уплашене, стидљиве, напете и песимистичне. Хронично су уморне и исцрпљене, остелјиве на критику и казну. Низак скор говори о опуштеној, безбрижној и оптимистичној особи.

- **Потрага за новим** (Novelty seeking – NS) састоји се од четири димензије:
 - Истраживачка узбудљивост насупротив Стојчкој крутости (NS 1 - Exploratory excitability)
 - Импулзивност насупротив Разборитости (NS 2 - Impulsiveness)
 - Екстравагантност насупротив Уздржаности (NS 3 - Extravagance)
 - Неуредност насупротив Уредности (NS 4 - Disorderliness)

Снажна заступљеност димензије Потрага за новим или Тражење новина (како се још преводи) изражена је заинтересованошћу, истраживачком полетношћу, импулзивношћу. Особе са ниским скором су толерантне на монотонију, индиферентне, разборите, штедљиве, систематичне. Указује на индивидуалне разлике у осетљивости на нове и необичне стимулусе.

- **Зависност од награде** (Reward dependence – RD) састоји се од три димензије:
 - Сентименталност (RD 1-Sentimentality)
 - Приврженост насупротив Отуђености (RD 3-Attachment)
 - Зависност насупротив Независности (RD 4-Dependence on approval by others).

Висок скор описује топле, осетљиве, отворене, дружељубиве и одане особе. Низак скор описује практичне, разборите, социјално неосетљиве личности које ретко иницирају контакт са другима. Указује на индивидуалне разлике у одржавању понашања које је поткрепљивано и повезано са емоцијом љубави.

- **Истрајност** (Persistence – P) представља упорност упркос умору и фрустрацији. Сматрана је компонентом Зависности од награде а касније је издвојена као засебна димензија. Особе са високим скором су радне, упорне, стабилне и амбициозне. Низак скор описује неистрајне личности које лако одустају. Задовољне су постигнутим и ретко стреме ка већим резултатима.

Концепт карактера је накнадно придодат. Базира на наследним основама и развија се кроз процесе социјалног учења. Ублажава садржај темперамента, док екстремности у димензијама темперамента знатно ометају развој карактера (Џамоња-Игњатовић и Кнежевић, 2005; Џамоња-Игњатовић, 1999).

Следи приказ димензија карактера (Хаџи Пешић, 2003; Џамоња-Игњатовић, 1999):

Табела 1. Димензије карактера и са њима повезани емотивни аспекти

Димензије карактера	Димензије нижег реда	Емотивни аспекти
Самоусмереност SD или S Self-Directedness	Одговорност насупротив Окривљавања других SD1 <i>Responsibility Vs. Blaming</i> Сврсисходност насупротив Бесциљности SD2 <i>Purposefulness Vs. Lack Of Goal Direction</i> Предузимљивост насупротив Апатије SD3 <i>Resourcefulness Vs. Inertia</i> Самоприхватање насупротив Самостремљењу SD4 <i>Self-Acceptance Vs. Self-Striving</i> Усклађеност насупротив Неусклађености SD5 <i>Congruent Second Nature Vs. Incongruent Habits</i>	Нада
Кооперативност C Cooperativeness	Прихватање других насупротив Нетолерантности C1 <i>Social acceptance vs. intolerance</i> Емпатија насупротив Незаинтересованости	Саосећајност

	C2 Empathy vs. social disinterest Предусретљивост насупрот Неспремности да се помогне C3 Helpfulness vs. unhelpfulness Саосећајност насупрот Осветољубивости C4 Compassion vs. revengefulness Принципијелност насупрот Користољубивости C5 Principles vs. self-advantage	
Самонтрансценденција ST Self-Transcendence	Искуство самозаборава насупрот Самосвесности ST1-Self-forgetful vs. self-conscious Трансперсонална идентификација насупрот Самоизолацији ST2-Transpersonal identification vs. self-isolation Духовност насупрот Рационалном материјализму ST3-Spiritual acceptance vs. rational materialism	Вера

- **Самоуслерност** – висок скор описује зреле, снажне, одговорне личности. Имају способност да контролишу и прилагођавају своје понашање у складу са ситуацијом и личним циљевима и вредностима. Теже ка остварењу циљева. Особе са ниским скором описују се као незреле, неодговорне и лоше прилагођене. Осећају се инфериорно и неадекватно, мада често имају фантазије о неограниченим способностима.
- **Кооперативност** – висок скор: емпатичне, толерантне, саосећајне особе које пружају подршку другима. Низак скор описује личности које су повучене у себе, нетолерантне, склоне критиковању других и освети.
- **Самонтрансценденција** – односи се на карактерне црте повезане са спиритуалношћу и духовним аспектима личности. Ово су непретенциозне, стрпљиве, креативне и продуховљене особе које су често потпуно обузете неком идејом. Низак скор описује горде, нестрпљиве, немаштовите и материјалистички настројене особе.

По Клонинџеру, зрела личност, у оквиру статистичког просека, има подједнако заступљене све димензије темперамента. Сматра се да биолошка основа поремећаја личности лежи у екстремним варијететима појединих димензија чиме се онемогућава успостављање динамичке равнотеже (Хаџи Пешић, 2003).

МЕТОДОЛОШКИ ДЕО

Проблем и циљеви истраживања

Основни проблем истраживања јесте испитивање разлика у степену изражености димензија личности код наставника у основној школи и на универзитету. У складу са тим, општи циљ истраживања гласи: Утврдити да ли постоји статистички значајна разлика у степену изражености димензија личности између наставника у основној школи и на универзитету.

Следе посебни циљеви истраживања:

- Утврдити да ли постоји статистички значајна разлика у степену изражености димензија личности с обзиром на пол испитаних наставника;
- Утврдити да ли постоји статистички значајна разлика у степену изражености димензија личности с обзиром на дужину радног стажа испитаних наставника.

Варијабле истраживања и инструменти

Варијабле истраживања су следеће:

- Независна варијабла: Рад наставника у образовној установи одређеног нивоа, тј. у основној школи и на универзитету.
- Зависна варијабла: Димензије личности из Клонинџеровог модела биосоцијалног учења - димензије темперамента и карактера.

- Социодемографске варијабле: дужина радног стажа (категорије: од 1 до 7 година, од 8 до 14, преко 14 година) и пол.

За испитивање димензија личности примењен је ТСИ мултидимензионални инвентар личности (Cloninger i sar., 1994) који обухвата димензије темперамента: Избегавање казне (НА), Потрага за новим (NS), Зависност од награде (RD), Истрајност (P) и димензије карактера: Самоуслуженост (SD), Кооперативност (C) и Самонтрансценденција (ST). Садржи 240 питања груписаних у седам основних скала са неједнаким бројем ајтема: NS: 40, НА: 35, RD: 24, P: 8, SD: 44, C: 42, ST: 33. Свака скала подељена је на три до пет субскала изузев скале P. На питања се одговара избором између Да и Не одговора. Добијени сирови скорови претварају се у перцентиле на основу којих испитаници могу бити подељени у 5 група: 1 веома ниски перцентилни скор (0-16,7%), 2 ниски перцентилни скор (17-33%), 3 средња вредност перцентилног скор (34-66,7%), 4 висока вредност перцентилног скор (67-83,3%) и 5 веома високи перцентилни скор (84-100%).

Према Џамоња-Игњатовић (1999), психометријске карактеристике скала су задовољавајуће, сем поузданости скала RD и P, због малог броја ајтема, услед чега је креирана и нова верзија упитника.

Узорак испитаника

Иницијално је тестирано 160 испитаника. Одбацивањем непотпуних упитника долази се до 146 испитаника који су укључени у коначне резултате: наставници у основној школи (73) и наставници на универзитету (73).

Узорак је пригодан а истраживање је спроведено у следећим образовним институцијама у Нишу: основним школама: „Душан Радовић“, „Ђеле Кула“ и „Бранко Миљковић“ и на факултетима: Електронском, Природно-математичком, Медицинском и Машинском факултету.

Арбитарно дужина радног стажа подељена је у три категорије: 1 до 7 година, коју чини 48 испитаника (32,9%), 8 до 14 година (46 испитаника, 31,5%) и преко 14 година (52 испитаника, тј. 35,6%). Узорак сачињава 61 (42%) мушкарац и 85 (58%) жена.

Резултати истраживања

Да би се испитала статистичка значајност разлика најпре је проверена нормалност дистрибуција. Како дистрибуција димензија P и C статистички значајно одступа од нормале, у обради података коришћене су одговарајуће непараметријске технике. Код осталих димензија личности, од статистика закључивања био је примењен t-тест. При испитивању утицаја пола и дужине радног стажа на испитиване димензије личности, за израчунавање статистичке значајности разлика примењена је анализа варијансе (АНОВА).

Поузданост субскала ТСИ упитника испитана је помоћу Алфа Кронбаховог коефицијента. Поузданост НА (.865), SD (.823), C (.777) и ST (.845) задовољава захтеве поузданости психолошких инструмената (која арбитарно износи 0,7) док је поузданост NS (.691), RD (.649) и P (.618) нешто испод границе прихватљиве за истраживачке сврхе.

Приказ резултата започињемо прегледом изражености димензија личности на целокупном узорку.

Табела 2. Степен изражености димензија личности: поређење нашег истраживања и истраживања Џамоње-Игњатовић, 1999

	Актуелно истраживање					Истраживање Џамоње- Игњатовић		
	N	Минимум	Максимум	АС	СД	Теоријска АС	АС	СД
NS	146	5	35	16.05	5.018	20	21.84	5.53
НА	146	1	31	14.37	6.635	17.5	14.72	6.73

RD	146	7	22	14.91	3.608	11	8.22	3.40
SD	146	13	43	31.55	6.461	22	18.96	6.74
C	146	11	41	32.32	5.122	21	13.31	5.34
ST	146	2	31	14.95	6.134	16.5	17.17	6.83
P	146	1	8	5.29	1.922	4	3.50	
N = 120								

Аритметичка средина за NS, HA и ST нешто је испод вредности теоријских AC, док је за RD, SD, C и P изнад вредности теоријских AC али не у екстремним вредностима. Уколико резултате истраживања поредимо са резултатима другог истраживања (спроведеног на клиничкој популацији) можемо видети да су добијене ниже вредности AC у овом истраживању за NS и ST, односно више вредности AC за RD, SD, C и P, док су AC за HA готово истих вредности.

Сирови скорови TCI упитника претворени су у перцентилне на основу којих су испитаници подењени у 5 група.

Табела 3. Димензије темперамента: подела испитаника према перцентилном скору

Групе	NS		HA		RD		P	
	Фрекв.	П	Фрекв.	П	Фрекв.	П	Фрекв.	П
1	21	14.4	23	15.8	21	14.4	18	12.3
2	28	19.2	26	17.8	27	18.5	32	21.9
3	43	29.5	46	31.5	46	31.5	47	32.2
4	33	22.6	29	19.9	27	18.5	34	23.3
5	21	14.4	22	15.1	25	17.1	15	10.3

Табела 4. Димензије карактера: подела испитаника према перцентилном скору

Групе	SD		C		ST	
	Фрекв.	П	Фрекв.	П	Фрекв.	П
1	25	17.1	23	15.8	23	15.8
2	19	13.0	28	19.2	22	15.1
3	46	31.5	38	26.0	51	34.9
4	30	20.5	30	20.5	26	17.8
5	26	17.8	27	18.5	24	16.4

На свим испитиваним димензијама личности највећи проценат испитаника има средњу вредност перцентилног скору: NS: 29,5%, HA: 31,5%, RD: 31,5%, P: 32,2 %, SD: 31,5%, C: 26%, ST: 34,9%.

Испитан је и степен изражености димензија личности код оба подузорка као и њихова разлика.

Табела 5. Разлике у степену изражености димензија личности NS, HA, RD, SD и ST код наставника у основним школама и на универзитету

	посао	N	AC	CD	t	Sig
NS	ОШ	73	16.36	5.316	.724	.470
	У	73	15.75	4.719		
HA	ОШ	73	14.48	5.783	.199	.843
	У	73	14.26	7.429		
RD	ОШ	73	15.59	3.562	2.304	.023
	У	73	14.23	3.549		
SD	ОШ	73	30.23	7.166	-2.504	.013
	У	73	32.86	5.404		
ST	ОШ	73	15.68	5.859	1.463	.146
	У	73	14.21	6.351		

Табела 6. Разлике у степену изражености димензија личности P и C код наставника у основним школама и на универзитету

	Посао	N	AC рангова	Сума рангова	Mann-Whitney U	Sig
P	ОШ	73	61.50	4489.50	1788.500	.001
	У	73	85.50	6241.50		
C	ОШ	73	72.09	5262.50	2561.500	.686

Табела 7. Степен изражености субскала димензија личности код наставника у основним школама и на универзитету

	посао	Н	АС	СД	t	Sig.
NS1	ОШ	73	5.78	1.835	-1.390	.167
	У	73	6.22	1.974		
NS2	ОШ	73	3.33	2.255	1.417	.159
	У	73	2.85	1.808		
NS3	ОШ	73	4.16	2.315	1.909	.058
	У	73	3.44	2.279		
NS4	ОШ	73	3.08	1.770	-.574	.567
	У	73	3.25	1.690		
HA1	ОШ	73	4.18	2.417	-.458	.647
	У	73	4.37	2.633		
HA2	ОШ	73	4.44	1.572	1.603	.111
	У	73	3.97	1.922		
HA3	ОШ	73	3.32	2.040	.039	.969
	У	73	3.30	2.190		
HA4	ОШ	73	2.55	1.811	-.188	.851
	У	73	2.62	2.531		
RD1	ОШ	73	7.08	1.681	2.028	.044
	У	73	6.45	2.055		
P	ОШ	73	4.73	1.960	-3.679	.000
	У	73	5.85	1.721		
RD3	ОШ	73	5.25	1.928	1.221	.224
	У	73	4.84	2.134		
RD4	ОШ	73	3.26	1.375	1.346	.180
	У	73	2.95	1.452		
SD 1	ОШ	73	5.45	1.993	-3.535	.001
	У	73	6.52	1.642		
SD 2	ОШ	73	5.78	1.917	-.838	.403
	У	73	6.01	1.399		
SD 3	ОШ	73	3.10	1.157	-2.285	.024
	У	73	3.56	1.302		
SD 4	ОШ	73	6.99	2.552	-.839	.403
	У	73	7.34	2.578		
SD 5	ОШ	73	8.92	2.396	-1.305	.194
	У	73	9.42	2.297		
C1	ОШ	73	6.62	1.420	.275	.783
	У	73	6.55	1.581		
C2	ОШ	73	5.21	1.404	.764	.446
	У	73	5.03	1.414		
C3	ОШ	73	5.41	1.116	-.670	.504
	У	73	5.55	1.344		
C4	ОШ	73	8.00	2.297	.073	.942
	У	73	7.97	2.217		
C5	ОШ	73	6.79	1.607	-3.011	.003
	У	73	7.51	1.226		
ST3	ОШ	73	6.30	3.012	1.356	.177
	У	73	5.60	3.209		
ST1	ОШ	73	4.79	2.754	.185	.853
	У	73	4.71	2.611		
ST2	ОШ	73	4.59	1.899	2.211	.029
	У	73	3.89	1.919		

Утврђене су статистички значајне разлике у RD, RD1, SD, SD1, SD3, P, као и C5 и ST2.

Такође испитана је разлика у степену изражености димензија личности с обзиром на пол испитаника.

Табела 8. Разлике између мушкараца и жена у степену изражености димензија личности

	пол	Н	АС	СД	t	Sig
NS	м	61	14.89	4.677	-2.425	.017

	ж	85	16.89	5.113		
HA	м	61	13.41	6.746		
	ж	85	15.06	6.507	-1.487	.139
SD	м	61	32.61	5.142		
	ж	85	30.79	7.195	1.688	.094
C	м	61	32.07	4.442		
	ж	85	32.49	5.578	-.497	.620
ST	м	61	14.67	5.893		
	ж	85	15.14	6.329	-.454	.650
RD	м	61	13.67	3.618		
	ж	85	15.80	3.348	-3.662	.000
P	м	61	5.79	1.752		
	ж	85	4.93	1.969	2.716	.007

Табела 9. Разлике између мушкараца и жена у степену изражености субскала димензија личности

	пол	N	AC	CD	t	Sig
NS1	м	61	6.00	2.098	.000	1.000
	ж	85	6.00	1.780		
NS2	м	61	2.79	1.624	-1.515	.132
	ж	85	3.31	2.294		
NS3	м	61	3.05	2.232	-3.443	.001
	ж	85	4.34	2.239		
NS4	м	61	3.05	1.717	-.682	.496
	ж	85	3.25	1.738		
HA1	м	61	4.10	2.669	-.712	.478
	ж	85	4.40	2.416		
HA2	м	61	4.07	1.931	-.810	.419
	ж	85	4.31	1.640		
HA3	м	61	3.10	2.103	-1.019	.310
	ж	85	3.46	2.113		
HA4	м	61	2.15	1.982	-2.051	.042
	ж	85	2.89	2.294		
RD1	м	61	6.21	2.018	-3.074	.003
	ж	85	7.16	1.710		
RD3	м	61	4.43	2.053	-3.185	.002
	ж	85	5.48	1.919		
RD4	м	61	3.03	1.538	-.504	.615
	ж	85	3.15	1.332		
S1	м	61	6.51	1.588	2.886	.005
	ж	85	5.61	2.018		
S2	м	61	6.03	1.472	.827	.410
	ж	85	5.80	1.811		
S3	м	61	3.77	1.175	3.782	.000
	ж	85	3.01	1.210		
S4	м	61	6.79	2.576	-1.515	.132
	ж	85	7.44	2.533		
S5	м	61	9.51	2.110	1.472	.143
	ж	85	8.93	2.497		
C1	м	61	6.46	1.555	-.841	.402
	ж	85	6.67	1.459		
C2	м	61	4.90	1.434	-1.571	.118
	ж	85	5.27	1.375		
C3	м	61	5.30	1.283	-1.538	.126
	ж	85	5.61	1.186		
C4	м	61	8.02	2.078	.136	.892
	ж	85	7.96	2.378		
C5	м	61	7.39	1.255	1.703	.091
	ж	85	6.98	1.588		
ST3	м	61	5.61	3.200	-1.134	.259
	ж	85	6.20	3.058		
ST1	м	61	4.89	2.259	.503	.616

	ж	85	4.66	2.946		
ST2	м	61	4.18	1.996	-.313	.754
	ж	85	4.28	1.900		

Добијене су статистички значајне разлике у NS, NS3, RD, RD1, RD3, P, као и HA4, S1 и S3.

Нису утврђене статистички значајне разлике у степену изражености димензија личности с обзиром на дужину радног стажа наставника. Једино су утврђене статистички значајне разлике у односу на субскеале S5 ($F= 3.063$, $Sig = .050$) и C5 ($F= 3.884$, $Sig = .023$).

Табела 10. Степен израженост субскеала S5 и C5 у односу на различите категорије радног стажа испитаних наставника

Радни стаж		S5	C5
Од 1 до 7 г.	АС	9.75	7.63
	СД	2.188	1.231
Од 8 до 14 г.	АС	8.57	6.93
	СД	2.410	1.652
Више од 14 г.	АС	9.17	6.90
	СД	2.357	1.418

Табела 11. Разлике између испитаних наставника са различитом дужином радног стажа у степену изражености субскеала S5 и C5 применом вишеструког поређења

	Р.стаж И	Р. Стаж Ј	Разлика (И-Ј)	Sig.
S5	Од 1 до 7	Од 8 до 14	1.1.85	.014
C5	Од 1 до 7	Од 8 до 14	.690	.022
		Више од 14	.721	.013

ДИСКУСИЈА

На укупном узорку, степен изражености свих димензија темперамента не одступа екстремно од теоријске АС што је у складу са Клонинцеровим разумевањем зреле личности. Када сирове скорове сагледамо са становишта перцентила видимо да на свим испитиваним димензијама личности највећи проценат испитаника има средњу вредност перцентилног скорa.

Наставници у основним школама имају значајно израженију Зависност од награде, односно Сентименталност; док наставници на универзитету имају израженију димензију Самоусмереност, односно Одговорност насупротив Окривљавање других и Предузимљивост насупротив Апатије, као и димензију Истрајност. Наставници на универзитету показују и израженију Принципијелност насупротив Користољубивости, док наставници у основној школи показују израженију Трансперсоналну идентификацију насупротив Самоизолацији.

Степен изражености RD као и RD1 јесте изнад теоријске АС код обе групе испитаника при чему су вредности израженије код наставника у основним школама. Дакле наставници основних школа показују израженију сентименталност и топлину, што је у складу са очекивањима од наставника уопште, а поготово од наставника у нижим разредима. Добијени резултати у складу су са резултатима других аутора (Рајанс, 1970; Стојиљковић, 2014) који такође наводе топлину, разумевање, окренутост ка људима као једно од кључних димензија личности наставника. Код наставника основних школа и очекујемо овакве резултате јер треба да олакшају процес прилагођавања ђака школи и да изграде односе сарадње у одељењу као повољну основу за социоемоционални развој детета (према: Шевкушић и Милошевић, 2004). И Комбс (Combs, према: Ђорђевић, 2008) истиче да добар наставник треба да буде осетљив на осећања својих ученика као и на њихове социјалне и емоционалне потребе и проблеме.

Истрајност је на укупном узорку нешто изнад вредности теоријске АС што се свакако очекивало од професионалаца одговорних за образовни и васпитни развој ђака. Налази су у складу и са другим ауторима који су говорили о изражености истрајности у профилу личности наставника, као аспекта димензије савесност (Стојиљковић, 2014). Перзистенција говори о радним, упорним, амбициозним особама. Значајнија израженост истрајности код наставника на универзитетима претпостављамо да је повезана са захтевом за континуираним професионалним развојем и бављењем научно истраживачким радом.

Степен изражености Самоуслерености јесте изнад теоријске АС за оба испитивана подзорка, али није екстремно висок. Такође и вредности субскала SD1 и SD3 јесу изнад вредности теоријских АС (SD1: 4, SD3: 2,5) код обе групе испитаника. Резултати показују да су вредности на овим субскалама израженије код наставника на универзитетима. Реч је о особама које су зреле, одговорне, конструктивне и са јасним циљем. И други аутори говоре о важности одговорности наставника, пословности и систематичности за ефикасност рада (Рајанс, 1970; према: Стојиљковић, 2014), односно о важности интегрисаности и аутентичности наставника (Хајл, 1970; према: Стојиљковић, 2014).

Обе групе испитаника показују вредност Принципијленост изнад вредности теоријске АС (4,5) при чему је иста израженија код наставника на универзитету. Свакако и укупна вредност Кооперативности код обе групе испитаника налази се изнад вредности теоријске АС, што смо и очекивали с обзиром на то да је кооперативност, која подразумева емпатичност, толерантност и саосећање са другима, једна од кључних аспеката успешности наставника (Стојиљковић, 2014).

Резултати показују да постоји значајна разлика и у изражености Трансперсоналне идентификација насупрот Самоизолацији која код групе наставника у основним школама има просечну вредности (Теоријска АС = 4,5), док код наставника на универзитету показује нешто нижу вредност од просечне.

Уколико на крају упоредимо резултате овог истраживања са налазима Стојиљковић (2014) која је такође испитивала особине личности наставника (применом петофактроског модела личности) можемо рећи да су уочене одређене конзистентности налаза. Стојиљковић указује на израженост Екстраверзије, као мере социјабилности и емоционалне топлине; наводи и Рајанса који истиче значај топлине, разумевања и окренутости ка људима, док у овом истраживању говоримо о присутности Сентименталности; такође Стојиљковић говори о релативно израженој Отворености за искуство, Рајанс о важности ентузијазма и стимулативног понашања, док у овом истраживању говоримо о Предузимљивости наставника; говоримо и о Одговорности, о чему прича и Рајанс али и Стојиљковић са аспекта емоционалне стабилности.

Приликом испитивања разлика између полова утврђено је да жене имају израженију димензију Потрага за новим, односно субскалу Екстравагантност насупрот Уздржаности. Међутим код оба пола изражености ове субскале јесте испод вредности теоријске АС (4,5), што заправо даље упућује да мушкарци показују израженију Уздржаност. Потом утврђено је да жене имају израженију Зависност од награде, односно Сентименталност и Приврженост. Наиме и једни и други показују вредности на поменутиим субскалама изнад теоријских АС, при чему жене имају више скорове. Дакле жене показују израженију осетљивост, оданост, дружељубивост, топлину и зависност, док мушкарци показују израженију Истрајност.

Такође жене показују значајно вишу вредност на НА4. Како су добијене вредности испод теоријске АС (4,5) можемо рећи да и једни и други заправо показују израженију полетност, те да је иста присутнија код мушкараца (обзиром да они показују нижу вредност на овој субскали). Жене имају вишу вредност и на Одговорности насупрот Окривљавању других, где је на целом узорку АС изнад теоријске АС (4). Мушкарци имају израженију Предузимљивост насупрот Апатији и вредности АС обе групе су изнад теоријске АС (2,5).

И у коначном приликом испитивања разлика између наставника са различитом дужином радног стажа добијено је да група са радним стажом до 7 година има израженију Усклађеност у односу на Неусклађеност у односу на оне који раде између 8 и 14 година (добијене вредности су изнад теоријске АС која износи 6), односно да група са радним стажом до 7 година има израженију Принципијленост насупрот Користољубивости у односу и на оне који раде између 8 и 14 и у односу на групу која ради више од 14 година (добијене вредности су изнад теоријске АС која износи 4,5).

У другим истраживањима нису нађене значајне разлике између полова наставника (према: Петровић-Бјекић, 1997; Стојиљковић, 2014). Међутим добијени резултати у складу су са неким од антрополошких и социолошких истраживања која говоре о очекивањима од мушкараца да буду независни, доминантни а од жена да буду умиљате и осетљиве (према: Маја Кандидо-Јакшић, 1995). У истраживању сроведеном међу представницима различитих култура, применом ТСИ упитника, утврђено је да разлике међу половима зависе од културолошких одређења њихове

улоге (Susana Al-Halabi et al., 2011). Што се дужине радног стажа тиче, обзиром да је реч о арбитрарној подели група, предлаже се провера добијених резултата у наредним истраживањима.

Дакле, улога наставника у оставаривању образовног и васпитног развоја ученика и развоја друштва у целини је од изузетне важности. Поред самог знања и стручне компетентности од изузетне важности је и познавање личности наставника која утиче на одређивање интерперсоналних односа са ученицима, односно студената. Начин на који наставник руководи одељењем, гради односе са студентима и ученицима свакако одређују и његову ефикасност рада (Ђигић, Г. и Стојиљковић, С., 2011). У овом светлу можемо сагледати и практичне импликације добијених резултата, односно познавања личности наставника за успешност остваривања професионалног позива. Тако познавање личности наставника може помоћи у процесу селекције кандидата али и у даљем развоју и усавршавању наставника. Такође, познавање карактеристика наставника може олакшати остваривање наставничке компетенције као „*капацитета појединаца који се исказују у вршењу сложених активности у образовно-васпитном раду*“¹. За наставнике је веома важно да имају разумевање за потребе и проблеме ђака, да поштују ђаке и граде позитивне односе са њима, да поред знања умеју да пренесу и друге професионалне и људске вредности, што ће им олакшати разумевање и реализацију компетенција за комуникацију и сарадњу, за подршку развоју личности ученика, као и за поучавање и учење.

Ограничења спроведеног истраживања тичу се пре свега креирања пригодног узорка услед чега се добијени резултати не могу генерализовати. Осим тога, поузданост скала NS, RD и P била је нешто испод захтеваних критеријума за коришћење психолошких инструмената.

За даља истраживања препоручује се праћење повезаности између димензија личности наставника и појединих аспеката наставе да би се разумело које особине доприносе ефикасности појединих елемената наставног процеса. Такође би требало проширити испитивање личности наставника на друге савремене моделе.

Литература

- Цветковић, С. (2009). *Димензије личности, мотив за постигнућем, стрес, задовољство послом и умор код запослених у основном и високом образовању* (Dimensions of personality, achievement motivation, stress, job satisfaction and fatigue among primary school and university teachers). Магистарски рад, Ниш: Филозофски факултет
- Džamonja-Ignjatović, T. (1999). *Psihodijagnostika i savremeni modeli ličnosti* (Psychodiagnostic and contemporary models of personality). Beograd: Zadužbina Andrejević
- Džamonja-Ignjatović, T. i Knežević, G. (2005). *Psihobiološki model temperamenta i karkatera-validacija i kroskulturalna komparacija* (Psychobiological model of temperament and character-validation and cross-cultural comparison). *Psihologija*, Vol. 38 (3), 295-309.
- Ђигић, Г. и Стојиљковић, С. (2011). Ефекти различитих стилова наставника у управљању разредом на школска постигнућа ученика. У: Шпијуновић, К. (главни уредник). *Настава и учење – стање и проблеми* (337-350), Ужице: Учитељски факултет, Универзитет у Крагујевцу.
- Ђорђевић, Ј. (2008). Личност и функције наставника у савременим друштвеним и економским променама (Personality and function of teachers in modern social and economic changes). *Педагошка стварност*, BIBLID 0553–4569, 54, 9–10, 842–853
- Hadži Pešić, M. (2003). *Psihološki profil ličnosti koronarnih bolesnika* (Personality psychological profile of coronary patients). Doktorska teza, Niš: Filozofski fakultet,
- Cloninger, et al., 1994. *The temperament and character inventory (TCI): A guide to its Development and Use*. Center for Psychobiology of Personality, Washington University, St. Louis, Missouri.
- Kandido-Jakčić, M. (1995). Polne uloge i mentalno zdravlje (Gender roles and mental health). *Psihologija*, Vol (28), 3-4, 315-338

¹ Писано према Стандарду компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја, Београд, април 2011

- Петровић-Бјекић, Д. (1997). Динамичке особине личности наставника и успешност у настави (Dynamic personality traits of teachers and success in teaching). *Психологија*, 1-2, 93-110.
- Smederevac, S i D. Mitrović (2006). *Ličnost - metodi i modeli* (Personality-methods and models), Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Стојиљковић, С. (2014). *Психолошке карактеристике наставника* (Psychological characteristics of teachers). Ниш: Филозофски факултет.
- Susana Al-Halabí et al. (2011). A cross-cultural comparison between Spain and the USA: Temperament and character distribution by sex and age, *Psychiatry Research* 186, 397–401
- Шевкушић, С., Милошевић, Н. (2004). Да ли успешан наставник васпитава као добар родитељ (Does a successful teacher educate like a good parent), *Институт за педагошка истраживања*, БИБЛИД 0579-6431, 36, 188-203
- Закон о високом образовању (Law on Higher Education) "Сл. гласник РС", бр. 76/2005, 100/2007 - аутентично тумачење, 97/2008, 44/2010, 93/2012, 89/2013, 99/2014, 45/2015 - аутентично тумачење и 68/2015)
- Закон о основама система образовања и васпитања (Law on Basic Education System), („Сл.гласник РС“, бр. 72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015-аутентично тумачење и 68/2015)

Резиме

Наставник, као носилац образовно-васпитног процеса, има кључну улогу у развоју појединца и друштва у целини. Обзиром на разлике у радним улогама наставника у основним школама и на универзитету интересовало нас је да ли међу њима постоји разлика и у степену изражености димензија личности применом Клонинџеровог модела. Узорак истраживања је пригодан и чини га 146 испитаника (по 73 наставника запослених у основној школи или на факултету). За мерење димензија личности примењен је ТЦИ мултидимензионални инвентар личности (Cloninger et al., 1994). Резултати показују да постоји статистички значајна разлика између наставника у основној школи и на универзитету у следећим димензијама личности: Зависност од награде (RD), односно субскеале Сентименталност (RD1), Самоуслужност (SD), односно субскеале Одговорност насупрот Окривљавању других (SD1) и Предузимљивост насупрот Апатије (SD3) и Истрајност (P). Такође, утврђена је статистички значајна разлика између мушкараца и жена у односу на димензије: Потрага за новим (NS), односно субскеале Екстравагантност насупрот Уздржаности (NS3), Зависност од награде (RD), односно субскеале Сентименталност (RD1) и Приврженост (RD3) и Истрајност (P) као и да постоји статистички значајна разлика између испитаних наставника са одређеном дужином радног стажа у степену изражености субскеале Усклађеност према Неусклађености (SD5) и Принципијелност насупрот Користољубивости (C5). Добијени резултати рада конзистентни су са неким од осталих радова на ову тему.

Дакле, улога наставника у остваривању образовног и васпитног развоја ученика од изузетне је важности. Поред самог знања и стручне компетентности наставника, од изузетне важности је и познавање личности наставника која у многоме утиче на одређивање интерперсоналних односа између наставника и ученика, односно студената. Начин на који наставник руководи одељењем, гради односе са студентима и ученицима свакако одређују и његову ефикасност рада. У овом светлу можемо сагледати и практичне импликације добијених резултата, односно познавања личности наставника за успешност остваривања професионалног позива. И не само да нам познавање личности наставника може помоћи у процесу селекције кандидата већ управо може помоћи и у даљем развоју и усавршавању наставника.

Summary

The teacher, as a bearer of the educational process, plays a key role in individual development as well as in the development of the society as a whole. The study explored the differences between the primary school teachers and the university teachers using the Cloninger's seven-dimensional model of personality. The research was conducted on a sample of 146 examinees: primary school teachers (73) and university teachers (73). TCI Inventory (Cloninger et al., 1994) has been used. The results show that there is difference between primary school teachers and university teachers in the following personality dimensions: RD (Reward dependence) i.e. sub dimension RD1 (Sentimentality), SD (Self-Directedness), i.e. sub dimensions SD1 (Responsibility vs. Blaming) and SD3 (Resourcefulness vs. Inertia) & P (Persistence). Also there is a difference between males and females in the following dimensions: NS (Novelty seeking), i.e. NS 3 (Extravagance), RD (Reward dependence), i.e. RD1 (Sentimentality) and RD3 (Attachment) & P (Persistence). And finally it is confirmed the difference between the teachers with different working experience in relation to SD5 (Congruent Second Nature vs. Incongruent Habits) & C5 (Principles vs. Self-advantage). The results has its practical implications for better understanding of teachers' personality that is important for achieving their professional success. Results are consistent with some of the other works on this subject.

So, the teachers have the key role in education and individual development of students. In addition to the knowledge and professional competence of teachers, of paramount importance is understanding of teachers' personality. It is very important for interpersonal relationships between teachers and students. The way in which the teacher manages the department, builds relationships with students and pupils determine his efficiency. Here we can see the practical implications

of the results. Understanding of teachers' personality is very important for achieving his professional success. This can help us in selection process as well as in the process of teachers' further development.